

Ljiljana Gavrilović

Etnografski institut SANU
ljiljana.gavrilovic@ei.sanu.ac.rs

ETNO-KUĆE: U POTRAZI ZA IDENTITETOM

Izgradnja „etno-kuća“ po selima širom Srbije, veoma rasprostranjena tokom poslednje dve decenije, direktna je posledica koncepta formiranja etnografskih segmenata muzejskih stalnih postavki u kompleksnim lokalnim i zavičajnim muzejima (*Heimat* tipa). To su dirljiva nastojanja izgradnje/potvrde identiteta u svakom selu, na osnovu lokalnog viđenja šta treba smatrati okosnicom i, istovremeno, okvirom svog identiteta.

Analiza primera etno kuća i komercijalnih „etno“ prostora trebalo bi da pokaže načine čitanja/tumačenja tradicije i identiteta, načine na koji se oni povezuju i uticaj muzejske prakse na konceptualizaciju tih pojmova u javnom diskursu.

Ključne reči: etno, etno kuća, identitet, tradicija, globalizacija, muzej.

BLISKO I UDALJENO: „ETNO-“ VEZA

Prefiks „etno-“ je tokom poslednje dve decenije naglo ušao u modu.¹ „Etno-“ (muzika, hrana, odeća, arhitektura – bilo šta čemu je moguće dodati prefiks) aktuelan je u čitavom svetu, ali pre svega u zemljama Zapada (evropske i anglo-američke države). Tokom poslednjih decenija on je zamenio starije termine/pojmove kao što su „orijentalno“² i/ili „egzotično“³, napuštene jer ih je

¹ On u rečnicima i dalje referira samo na standardan pojam nacije, rase, kulture (ethno-: *Merriam-Webster Online Dictionary*, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/ethno->), no njegovo je savremeno značenje šire i odnosi se na „lokalno“ i „staro“ – na tradiciju lokalnih zajednica, koja se smatra oprečnom „savremenom“ i „globalnom“.

² Termin koji se odnosi samo na „Istok“. Od osamdesetih godina 20. veka pod njim se podrazumeva konstrukcija „Istoka“ kao opozita „Zapadu“, i najčešće se povezuje sa kolonijalnim hegemonizmom – u skladu sa Saidovom definicijom (u: Edward Said, *Orientalism*, 1978 – http://en.wikipedia.org/wiki/Orientalism_%28book%29), mada ima sve više autora koji pažljivim analizama pokazuju da sam pojam nije tako jednoznačan (MacKenzie 1995, Dallmayr 1996), što ga ipak i dalje ne čini podobnim u političkom smislu.

³ Termin za koji savremena društvena teorija smatra da podrazumeva distorziju „drugog“ i njegovu degradaciju na predmet projekcije. Šire vidi u npr. Brinker-Gabler (1995: 3 i dalje).

savremeno čitanje definisalo kao odraz evro/etnocentričnog pogleda na svet, koji se kosi sa aktuelnim, pre svega evropskim konceptom političke korektnosti.⁴ „Etno-“ pomodarstvo je, za razliku od tih ranijih pojmova, koji su upotrebljavani samo u razvijenim zapadnim zemljama, jasno vidljivo i u nerazvijenim zemljama tzv. trećeg sveta, kao i u lokalnim zajednicama širom Evrope i Amerike. Reklo bi se da ono predstavlja odgovor na realno postojeću potražnju, te je tako deo opštih ekonomskih procesa,⁵ politički je korektno, jer se uklapa u ideju o očuvanju lokalnih kultura i njihovih kako materijalnih tako i nematerijalnih tragova (Deacon & all 2004), a istovremeno je jedan od mogućih odgovora na probleme sa kojima se lokalne kulture/zajednice suočavaju u sve ubrzanijem procesu globalizacije. „Etno-“ manija je tako samo jedan od niza raznovrsnih/mogućih odgovora na savremenu situaciju, u kojoj, s jedne strane, raste pritisak ujednačavanja sveta na svim nivoima (uključujući kulturu), a sa druge strane jačaju tendencije lokalizovanja svega – od načina života, preko ekonomije, do kulture, tako da čitav savremeni sistem funkcioniše u stalnoj napetosti između opšteg i pojedinačnog. To je situacija u kojoj nastaju potpuno novi kvaliteti:

„[g]lobalizacija i lokalizacija objedinjuju u potpunosti prostorne skale. Malo je globalnog, možda ništa, što nema neku vrstu lokalne manifestacije. A svaka lokalna manifestacija menja globalni kontekst. Konkretno mesto je amalgam globalne promene i lokalnog identiteta. (...) Lokalna percepcija je oblikovana globalnim uticajima i njihova kombinacija proizvodi lokalne akcije. One su ispunjene lokalnim aspiracijama, ali su mnoge od njih proizvod globalnih predstava i očekivanja. Sve te lokalne aktivnosti akumulisane su u kreiranju haotičnih, ali globalnih ishoda.“ (O’Riordan & Church 2001: 3)

To se odvija kako na teritorijalnom planu (globalno :: lokalno, regionalno :: lokalno), tako i u drugim načinima ljudskog organizovanja i – istovremeno – percipiranja sveta i sebe u njemu (opšte :: parcijalno), što je u naukama koje se bave društvom dovelo ne samo do razvijanja novih strategija posmatranja društva/društava, nego i do stvaranja niza novih termina, neophodnih da se te – do pre par decenija nepostojeće – situacije definišu/opišu.⁶

⁴ Kao primer savremenih političkih pogleda na etnocentrizam (čak i ne sasvim novih, ali sve dominantnijih), ilustrativan je Gercov veselo-cinični komentar Levi-Strosovog govora iz 1971. godine, na svečanom otvaranju „Međunarodne godine borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije“, u kome se Stros zdušno zalagao *za*, a ne kao u nekim svojim ranijim radovima *protiv* etnocentrizma. (Gerc 2007: 88-89).

⁵ To je Tejlor lepo pokazao na primeru World Music (Taylor 2007: 184-208)

⁶ Glocalizacija/glocalno (*Glocalization*) – termin nastao tokom osamdesetih godina 20. veka u poslovnim krugovima u Japanu, da bi potom bio usvojen i u SAD. U antropologiju ga je uveo Robert Robertson (1995). Termin definiše lokalno kao interpretaciju/odgovor na globalne procese;

Fragmentation – termin koji sugerise prožimajuću interakciju između dinamika fragmentacije i integracije, koja se odvija na svim društvenim nivoima (Rosenau 2003);

Chaord – termin koji označava sukobljene dinamike haosa i reda (Hock 1999).

KUĆE KAO MUZEJI

U Srbiji je, bar za muzejske radnike, jedna od najuočljivijih lokalnih tendencija u okviru globalnih procesa „etnoizacije“ nastajanje „etno-“ kuća/prostora, koje/koji se mogu naći širom zemlje, uglavnom u seoskim sredinama, a u koje njihovi osnivači i vlasnici smeštaju „stare stvari“ – sve ono što je odbačeno, ne upotrebljava se i godinama je bilo zaboravljeno. Većina tih kuća/prostora nije poznata široj javnosti, iako povremeno postoje (doduše prilično stidljivi) pokušaji njihove medijske promocije.⁷ U nekim slučajevima postoje pokušaji da se prostor organizuje kao u muzeju na otvorenom – po funkcijama prostora (kuća – soba, pomoćne zgrade), dok se u drugim tretiraju kao izložbeni prostori muzejskog tipa (onako kako ih vidi vlasnik/autor etno-kuće, što uključuje čak i legende na kojima se, po pravilu, ponavlja ono što se vidi), u kojima se predmeti, na prvi pogled, nagomilavaju bez ikakve prepoznatljive unutrašnje veze.

Ti objekti, koji danas postoje širom Srbije, po pravilu su stare, manje-više slučajno sačuvane kuće (najčešće iz prve polovine 20. veka), u čijim se dvorištima nalaze stara kola, poljoprivredne sprave koje se više ne koriste, točkovi obojeni različitim bojama u funkciji dekoracije. U samim objektima smeštene su zbirke svih mogućih starih stvari koje su se zatekle u kući ili kod suseda u selu, a koje su godinama čamile neupotrebljavane po tavanima i pomoćnim zgradama. Ima tu „starih nošnji“ (najčešće, zapravo, novih – rađenih za potrebe folklornih društava), posuđa i kašika, peškira i ćilima, starih satova, fotografija, pokućstva, igračaka, alata – svega što se moglo prikupiti i smestiti u skućeni prostor stare kuće. Prikupljanje svega što je sačuvano iz prošlosti i stavljanje u istu ravan mehaničkih igračaka i satova iz prve polovine 20. veka, rekonstrukcije odeće iz nedefinisanog prošlog vremena i posuđa i alata iz 19. veka trebalo bi da rezultira opisom identiteta, prikazom njegovog opredmećenog sadržaja, koji zapravo govori o tome šta njihovi autori veruju da su bili, a ne šta jesu (danas) ili šta su zaista (nekada) bili. Oni to rade na način veoma sličan načinu na koji su predmoderne kamere definisale granice poznatog sveta/Univerzuma (Gundestrup 2002) prikazujući sve ono što je retko, čudno i strano (sa stanovišta evropskog posmatrača). Ali, dok su se tokom 17. i 18. veka u Evropi naglo širile (prostorne) granice onoga što se smatralo Svetom, pa je u njegov opis bilo potrebno uključiti niz predmeta koji do tada nisu bili poznati (= nisu postojali), ove savremene etno-kuće stavljaju na jedno mesto sve ono što pripada prošlosti, a danas je manje-više nepoznato/zaboravljeno, čime definišu granice identiteta/„sebe“. „Mi“/„ja“ se, u ovom kontekstu i danas,

Regcal – termin dizajniran da fokusira pažnju na veze između regionalnih i lokalnih fenomena (Tai & Wong 1998).

⁷ Promocijom etno-kuća, doduše potpuno nesistematično, bave se „Jutarnji program“ RTS, „Srbija danas“ RTS, „Ilustrovana Politika“, nedeljni dodatak „Magazin“ dnevnog lista „Politika“. Niz vojvodanskih kuća ovog tipa prikazan je u dnevnom listu „Danas“.

opisuje/definiše ne onim što je svakodnevno, realno i poznato, nego onim što je strano – stvarima koje pripadaju vremenski udaljenim prostorima.⁸

„Etno-“ kuće tako govore o vremenskim granicama *sebe* – distanciranjem prošlosti i sadašnjosti i smeštanjem identiteta (= sebe) u prošlost. One su samo jedan od pokazatelja dirljivog nastojanja izgradnje/potvrde identiteta u gotovo svakom selu ili kulturnoj mikro-regiji, kao i izraz lokalnih shvatanja šta treba smatrati okosnicom i, istovremeno, okvirom svog identiteta. Njihovo nastajanje tokom poslednjih decenija 20. veka jasno korespondira sa procesom (re)izgradnje nacionalnog identiteta, koje je u političkom diskursu i javnom govoru tokom osamdesetih i devedesetih godina bilo povezano isključivo sa prošlošću: od utvrđivanja kontinuiteta sa srpskom srednjovekovnom državom, do obnavljanja uspomena na herojske momente iz nacionalne istorije, pre svega tokom formiranja srpske nacionalne države u 19. veku. Kao da je potpuno nesvesno prepoznato da je globalizacija „nesumnjiv pokazatelj nove krize suvereniteta nacionalnih država“ (Appadurai 2001: 4), pa je – tokom (re)izgradnje *Srbije-kao-nacionalne-države* – dakle u vreme u kome taj proces na svetskom nivou nije bio stimulisan – prošlost (kao i u periodu stvarnog formiranja *Srbije-kao-države* u 19. veku, kada je u Evropi to bio opšti proces) izgledala kao jedino čvrsto uporište.

Primer 1: Žabare

Dobar primer ove raširene prakse je „Srbska kuća“ u selu Žabare kod Kruševca.⁹ Njen osnivač i vlasnik je Slobodan Stojanović koji živi u Kruševcu, a etno-kuću je organizovao na roditeljskom imanju. Ona je uglavnom zatvorena, otvara se tokom trajanja likovne kolonije koja se svakog juna održava u obližnjem manastiru, ili ako se najavi neka ekskurzija zainteresovana da vidi njegov proizvod. U dvorištu kuće smeštene su, jedne pored drugih, savremene plastične igračke jarkih boja (penjalica, ljuljaška, tobogan), namenjene Stojanovićevim unucima, i poljoprivredne sprave koje se u proizvodnji više ne upotrebljavaju (plug, drljača), čime je dvorište dobilo sve karakteristike liminalnog prostora: ono je namenjeno i savremenom životu i uspomena, i pravi je odraz rascepljenosti između sadašnjih/realnih i prošlih/mitologizovanih emocija.

Ono što je takođe značajno jeste činjenica da je Stojanović kuću organizovao tek posle svog odlaska u penziju, dakle u vreme kada je identitetska kriza svakog čoveka veoma izražena: on više nije aktivni član društva – nema posao koji mu je do tada bio okosnica ličnog identiteta, pa mu je neophodno da ga oko nečega ponovo izgradi.

⁸ Time one takođe u potpunosti korespondiraju sa etnografskim izložbama i etnografskim delovima stalnih postavki u kompleksnim muzejima. (Gavrilović 2007a, 2007b).

⁹ Ova kuća je izabrana za analizu (studija slučaja), jer ima sve elemente koji mogu da je definišu kao idealtipski primer posmatrane prakse.

Primer 2: Trnava

„Još ima onih koji održavaju vezu sa svojim zavičajem. Jedan od njih je i Milovan Rakićević, rodnom iz Trnave kod Čačka. On se potrudio da oživi jedno tipično srpsko seosko domaćinstvo.

Pravo s kapije, u vrhu dvorišta, ulazi se u kuću za stanovanje od tesanih dasaka. Nadalje su postavljeni vajat, kačar, mlekar i ambar s tremom. Unutra svaka stvar na svom mestu. U ognjištu kao da je vatra tek zgasla, na razboju napola istkan ćilim, a kraj njega, na tronošću, izguljeno sivo koferče s kojim je Milovan, sa svojih devetnaest godina, pošao u svet. Sve kao iz prošlih vremena, a izgleda kao da su domaćini tek izašli iz kuće.

Dokoro, na mestu gde je oživljena ova seoska idila, bila je samo livada kraj voćnjaka.“ (Stanković 2008)

Paradigmatična je priča vlasnika kuće o njenom nastanku:

„Kad smo brat i ja, 1965. godine, posle očeve smrti preuzeli imanje, stideli smo se tih starih objekata, pa smo ih srušili. Posle nekog vremena, osvestio sam se i shvatio kakvu sam grešku počinio. Za početak, na istim temeljima, u dnu placu koji je pripao meni, od cigala sam podigao kuću u kojoj smo povremeno boravili supruga i ja s decom, kada bi na vikend došli iz Beograda.“ (Stanković 2008)

Novu/staru kuću i prateće objekte, za koje pretpostavlja da su stari ravno sto godina, kupio je u drugom selu (Markovica), tako da je zapravo čitav kompleks rekonstrukcija, na osnovu njegovog viđenja kako treba da izgleda kompleks "tradicionalnog" domaćinstva.

„Od tada, gde god sam usput našao neku testiju, čanak za sir i kajmak, staru peglu, fenjer... donosio sam i ostavljao sa strane. Kasnije su i meštani na traktoru počeli da dovoze razboje, čeze, točkove za zaprežna kola, drvena korita i stotinu drugih stvari. Ima predmeta s početka dvadesetog veka, mada su neki i dosta stariji...“ (Stanković 2008)

Ovaj posao je Rakićević započeo, kao i Stojanović (prethodni primer), posle penzionisanja i očigledno je to ista vrsta re-izgradnje ličnog, na osnovu kolektivnog/zavičajnog identiteta. Rakićević veruje da je njegova etno-kuća „možda jedinstvena privatna muzejska postavka“ (iako znamo da sličnih ima veoma mnogo, ali za njega je ona jedina i jedinstvena upravo zbog toga što označava *njega* i *njegovu* osobnu jedinstvenost), i pretpostavlja da bi mogla da postane deo turističke ponude, ali ne želi da se oko toga angažuje. Tako kuću obilaze (u njoj „uživaju“) uglavnom njegovi prijatelji.

* * *

Nastajanje ovih, kao i niza drugih sličnih „etno“-kuća/prostora¹⁰ sasvim jasno i očigledno proističe iz potrebe (re)izgradnje identiteta, koja je – tokom poslednje decenije 20. i u prvim godinama 21. veka – postala akutan odgovor na identitetsku krizu proizvedenu procesima globalizacije. Naime, ubrzane promene tokom poslednjih nekoliko decenija zahvatile su svako selo koje je do danas ostalo živo i promenile su do neprepoznatljivosti kako izgled tih sela, tako i način života ljudi koji su u njemu ostali. Izmenjene su kuće – ne samo njihov izgled nego i inventar i organizacija prostora; sela su dobila nove oblike u prostorno-strukturnom, ali i u hijerarhijskom i komunikacijskom smislu; promenjen je način privređivanja. Čak i kada je zadržana poljoprivreda kao osnovni vid privredne delatnosti, njen materijalni inventar i tehnologija u potpunosti su izmenjeni. Međutim, sve te promene nisu bile nametnute spolja: ljudi su ih prihvatili jer su one značile veću proizvodnju, bolji ekonomski položaj, lakši i udobniji svakodnevni život, više slobodnog vremena itd. Tako je promena lica sela bila posledica jasnog opredeljenja onih koji su u njima živeli za napuštanje tradicionalnih i usvajanje modernih koncepata života – posledica akumuliranih ličnih izbora. Uostalom, ono što se dogodilo sa selima u Srbiji ni u čemu ne odudara od promena koje su se – u istom ili nešto ranijem periodu – odvijale u Evropi, jedino je, bar za sela u pasivnim krajevima, pređeni put bio duži u znatno kraćem vremenskom okviru, a razlike nesumnjivo veće.

Izgled ovakvih „etno“-kuća/prostora direktno proizilazi iz koncepta etnografskih segmenata muzejskih stalnih postavki u kompleksnim lokalnim i zavičajnim muzejima (*Heimat* tipa – Gavrilović 2007a, 2007b, 2007c). Muzejske izložbe su model na koji su se kreatori „etno“-kuća ugledali i pokazuje način na koji su oni – kao „obični“ posetioci, kojima su izložbe u lokalnim kompleksnim muzejima i namenjene – razumeli i praktično primenili muzealizaciju stvarnosti.

Pokušaji formiranja „etno“-kuća i/ili prostora, u kojima se nalaze rekonstrukcije „onoga što je nekada bilo“ (a što bi trebalo da opiše autore/vlasnike tih kuća kakvi su bili onda kada im je – kako to bar iz današnje perspektive izgleda – bilo potpuno jasno ko su), zapravo još više podriiva identitet njihovih stanovnika, pokazujući im jasno da u njihovom *kada-i-gde* postoji ozbiljan diskontinuitet: *sada* (bar na površan prvi pogled) ne proističe iz *nekada* – između njih nema ni formalnog, ni estetskog, često ni simboličkog kontinuiteta. Međutim, iako one ne pružaju istinski oslonac identifikaciji stanovnika sela/regije, bar ne onakav kakav se očekivao/želeo, ove kuće ipak deluju kao faktor novog samopoštovanja; one govore: „pogledajte kako smo, potpuno sami, uspeali da prikažemo nasleđe naših predaka“.

¹⁰ Neke od njih se protežu u znatno dalju prošlost, kao recimo, etno-kuća Boška Dacevića u Progaru, za koju se kaže da u njoj: „možete videti, između ostalog, mačeve i koplja iz doba Rimljana, lavabo liven u Austriji pre oko 130 godina, prvu peglu na svetu i još mnogo toga“. http://donji-srem.info/naselja/progar/etno_kuca.html .

Izdvojenost i nedostupnost najvećeg broja ovih kuća, koje su uglavnom poznate samo lokalnoj zajednici, slično kabinetima sveta,¹¹ govore o nastojanju da se očuva nenarušiva lokalnost identiteta, dok forma muzejske izložbe (vrednosti zauvek definisane – vidi šire u: Гавриловић 2007d: 37, 114-116) govori o tome da se teži očuvanju njegovog okamenjenog sadržaja („mi smo ono što smo bili i to nije podložno ni diskusiji, ni promeni“). To nije identitet koji komunicira ili gradi mrežu interakcije sa drugima – on je zatvoren u čvrsti krug porodice/lokalne zajednice iz koje (veruje da) potiče.

KAFANE I DRUGA TURISTIČKA PONUDA

Drugi tip prostora sa prefiksom „etno-“ čine ugostiteljski objekti – kafane i smeštajni prostori za seoski turizam. Dobar primer toga je, recimo, etno-centar u selu Ključ kod Mionice.¹² To je kuća u tradicionalnom seoskom šumadijskom stilu, ali sa tendom, pokrivena zelenim modernim krovnim materijalom. Kao prostori za smeštaj turista upotrebljeni su tradicionalni vajati, ali sa modernom građevinskom stolarijom – savremenim velikim prozorima, potpuno neprimerenim bilo kom tipu tradicionalne kuće. U sklopu centra je obnovljena i stara vodenica, koja treba da bude prilagođena proizvodnji struje. Obale reke Lepenice su uređene – napravljen je kameni podzid i malo šetalište, a vlasnik i autor planira i dogradnju bazena. Turistička namena ovog centra potpuno je jasna, a prefiks „etno-“ trebalo bi da ga karakteriše kao atraktivnu lokaciju za odmor. Objekata ovog tipa takođe ima širom Srbije,¹³ i svi oni su spoj onoga što se smatra „tradicionalnim“ – bez obzira da li se tu radi o hrani, arhitekturi ili nečem trećem – i savremenog shvatanja udobnosti i dobre turističke ponude (uključujući saune, frizerske salone i druge, krajnje netradicionalne uslužne delatnosti).¹⁴ Oni su, za razliku od „etno-“ kuća u potpunosti javni – namenjeni za komunikaciju sa „drugima“, bilo da ti „drugi“ tradicionalne („etno-“) elemente, upotrebljene u oblikovanju ponude, doživljavaju kao deo svoje baštine (domaći turisti) ili ih doživljavaju kao egzotiku (strani turisti).

¹¹ Kabineti sveta su varijanta kunstkamera, definišu svet kao zatvoreni sistem, sa precizno klasifikovanim elementima i jasnom unutrašnjom strukturom (Hooper-Greenhill 1992: 105-132).

¹² Jutarnji program RTS 31. januar 2008. Ovaj etno-centar je takođe dobar primer za studiju slučaja ugostiteljske prakse.

¹³ Slično je i npr. etno-naselje *Galetovo sokače*, koje se nalazi „u selu Brđani na 9 km od Gornjeg Milanovca. Posедуje kuću sa 9 ležaja i dva vajata sa šest ležaja. Pored toga ceo prostor oko vajata uređen je u etno stilu, gde se nalaze tri ribnjaka sa ribom šaranom, malim ZOO-vrtom. Domaćinstvo poseduje i ambar... Dođite u etno naselje, probajte specijalitete domaće kuhinje. Uživaćete u dobro spremljenoj hrani, dugim šetnjama i lepoti ovoga kraja.“
<http://www.selo.co.yu/listingview.php?listingID=283>

¹⁴ Na primer: „Gočko-etno kuća sa konačištem, Vrnjačka banja, raspolaže sa 10 luksuzno opremljenih soba (TV, klima, mini bar, telefon). U sklopu objekta nalazi se renomirani frizerski salon i restoran nacionalne kuhinje sa 80 mesta. Restoran ima i svoju baštu u prelepom prirodnom ambijentu Vrnjačka reke, kapaciteta 150 mesta.“ <http://book.visitserbia.org/tohotel.php?ID=420&L=SR>

Iako su ti pokušaji još uvek relativno stidljivi, bez većeg upliva ozbiljnog kapitala i zasnovani samo na ličnim/pojedinačnim inicijativama, oni pokazuju trend razumevanja da „naše“ lokalne osobenosti mogu biti značajan privredni potencijal, pre svega u turističkoj ponudi, koja ne mora obavezno biti usmerena samo na potencijalne „domaće“ turiste. Oni su potpuno u skladu sa savremenom definicijom kulturnog turizma, za koji se smatra da je „namenjen turistima koji žele da upoznaju i razumeju različite kulture“ (Ђукић-Дојчиновић 2007: 102). Preporuka Ministarskog komiteta Saveta Evrope jasno definiše da je turizam jedan od faktora uspostavljanja multikulturnog društva, jer

„podstiče zbližavanje naroda, razvoj evropskog identiteta i jačanje svesti o značaju kulturnog nasleđa različitih naroda, te da istovremeno podstiče uvažavanje različitih kultura i biva faktor tolerancije“,¹⁵

te su takva nastojanja spajanja lokalnih tradicija sa turističkim potrebama u potpunosti odgovor na potrebe savremenog društva, i to ne samo „domaćeg“. Veća potpora države i aktivnije uključivanje u međunarodnu turističku ponudu, omogućila bi „drugima“ da nauče „naše“ lokalne specifičnosti, izbalansirane sa njihovim potrebama, čime bi se, istovremeno, granica između „nas“ i „njih“ učinila propustljivijom – postojala bi i dalje, ali bi, uprkos ili pre – zahvaljujući njoj, mogla da se uspostavi neka vrsta razumevanja. To je savremeni način uspostavljanja izvesnog stepena kulturne „osmoze“. Naime, lokalni kulturni elementi, upakovani u turističku ponudu, komuniciraju sa „drugima“, od kojih se očekuje da ih prihvate, ali ne i da ih usvoje u svakodnevnom životu – očekuje se da lokalni kulturni elementi za strane postioce zauvek nose oreol „egzotičnog“. S druge strane, samo prisustvo „drugih“ u „našoj“ sredini menja sredinu (iz duge tradicije antropoloških istraživanja jasno se vidi *kako* i *koliko* prisustvo „stranca“/„stranaca“ menja čak i potpuno zatvorene i izolovane lokalne zajednice), a organizacija ponude koja je usmerena upravo prema „strancima“/„drugima“ jasno govori da u samoj zajednici postoji spremnost za promene.

Turistički „etno“-prostori su¹⁶ tako, iako definišu „nas“/„naše“ naspram svega ostalog, usmereni *upravo* na prevazilaženje granica – oni govore o otvorenom lokalnom identitetu, koji povezuje prošlo i sadašnje, „naše“ i „tuđe“ i spreman je i sposoban za promene.

¹⁵ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2321>

¹⁶ U skopu turističke ponude ponegde postoje i standardne etno-kuće, kao što je npr. kuća u sklopu kompleksa Resavske pećine, za koju se kaže da: „predstavlja jedinstveni izložbeni prostor, priču o načinu života i tradiciji na području Gornje Resave. Ovaj izložbeni prostor raspolaže eksponatima starosti od 50 – 200 godina. Većina eksponata je autentična i korišćena u to doba. Videćete predmete koji su se koristili u domaćinstvu kao i odevne predmete tj. nošnju koja je korišćena u tom periodu u ovom kraju (vlaška, srpska)“. http://www.resavskapecina.co.yu/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1 . Njihovo postojanje ipak ne utiče bitno na ovu analizu, jer su one proizvod turističkih organizacija, koje pokušavaju da kopiraju muzejske postavke, ili su rađene u saradnji sa lokalnim muzejima i namenjene su edukaciji posetilaca, inače zainteresovanih za druge sadržaje.

OTVORENO :: ZATVORENO

Koncept **otvoreno :: zatvoreno** u domaćim „etno-“ varijantama tako govori o dve potpuno oprečne stvari. Zatvoreni/poluotvoreni sistemi konstruišu identitet, a time i Univerzum njihovih kreatora. To što je taj Univerzum strogo lokalizovan nije krivica kolekcija, nego viđenja sveta kao zatvorene kutije u kojoj osim „mene“ (identitet vlasnika/kreatora), „moje“ porodice i „mog“ zavičaja ne postoji ništa vredno pažnje. Posebno je značajna činjenica da su elementi za kreiranje *Univerzuma-kao-identiteta* upravo predmeti koji su u „stvarnom“/svakodnevnom životu odbačeni/napušteni, što bi moglo da ukaže na pokušaj uspostavljanja kontinuiteta. Time se kaže: *znate kakav sam ja danas (to se vidi iz mog svakodnevnog života, iz kuće u kojoj živim), a ovo što prikazujem u „etno-“ kući jeste deo prošlosti koja je takođe deo mene, ali su na nju svi zaboravili*. Kako je sistem zatvoren, odnosno usmeren pre svega na lokalnu zajednicu u kojoj svi prepoznaju iste materijalne ostatke prošlosti, takve etno-kuće, osim ličnog, nastoje da ojačaju i lokalni identitet – one su brana neprepoznatljivosti koju nudi materijalni inventar modernog kulturnog okruženja. Deo njihovog materijalnog inventara vezan je za ličnu istoriju/istoriju porodice (igračke, fotografije itd.), dok je drugi povezan sa iskustvom čitave lokalne zajednice (odeća, privredni predmeti, pokućstvo), pa se tu uspostavlja trostepena diferencijacija: *moje* → *lokalno* → *globalno*, pri čemu su ta tri stepena veoma često izmešana, kako je to i u realnom životu. To govori o činjenici da se *moje* ipak izdvaja u odnosu na *lokalno*, iako se o tome ne govori potpuno jasno, odnosno distinkcija nije čvrsta kao u slučaju *lokalno (kao-moje) :: globalno*.

Otvoreni/javni sistemi usmereni su isključivo prema spolja. Oni ne govore ništa o svojim vlasnicima/kreatorima, osim što jasno ekspliciraju ideju da je „etno“ (u smislu tradicije, ognjišta/korena¹⁷) nešto što može privući domaću publiku, koja se sa tom tradicijom/korenima identifikuje, ali i stranu publiku, kojoj to može biti egzotično. Istovremeno, ovaj trend odgovara globalnom interesu za još „neotkrivene“ prirodne lepote (u smislu turističkog konzumiranja), razne vrste tradicionalnih kuhinja i drugih lokalnih tradicija. Dakle, ovde je ono što je na prvi pogled lokalno, zapravo *glokalno* (globalno primenjeno u lokalnom kontekstu, na način razumljiv lokalnoj sredini) i istovremeno *framegratorno*, jer povezuje unutar sebe težnju za integracijom u svetske tokove i fragmentizaciju na niz lokalnih (ili nekih drugih – neteritorijalnih ali usko objedinjujućih) segmenata. Ovi sistemi ne bave se direktno identitetom, iako su identitetske prakse čvrsto ustrojene u samim temeljima ponude – „moje“/„naše“ jasno je izdvojeno/oblikovano iz korpusa koji obuhvata i lokalnu tradiciju (seoski ambijent, arhitektura, hrana, itd) i normalan

¹⁷ Potraga za „korenima“ nije samo naša specifičnost – ona je tokom druge polovine 20. veka zahvatila sve one koji su sebe doživljavali kao obespravljenu manjinu pod dominacijom evropske i/ili američke anglo-saksonske kulture. To danas više nisu samo istraživanja/konstrukcije sopstvene grupne/manjinske/lokalne prošlosti povezane sa rasnom dominacijom/diskriminacijom (npr. Afro-Amerikanci – Koreni: Saga o jednoj američkoj porodici A. Helija, 1976.), nego proističu iz raznih oblika kulturne dominacije/diskriminacije (bivše kolonije, zemlje „trećeg sveta“ itd.), a sva su (istraživanja, konstrukcije) blisko povezana sa identitetskim pitanjima.

život savremenog sveta (TV, kupatilo, bazen, frizer itd.), a potom je ponuđeno na procenu i „upotrebu“ svima – onima koju su (kao) „mi“, ali i onima koji su „drugi“, sa potpunim uverenjem da će i jedni i drugi sa zadovoljstvom prihvatiti ponudu. Upravo ova otvorenost ukazuje da u ovom slučaju identitetska kriza ne postoji ili da nije dominantan faktor delanja.

LOKALNI ETNOGRAFSKI/MUZEOLŠKI KONTEKST

Pitanja koja svi mi (najčešće sami sebi) postavljamo u vezi sa obe verzije „etno-“ prostora odnose se uglavnom na to koliko su oni „zaista“ povezani sa tradicijom i kakvo viđenje tradicije oni nude. Iz njih proizilazi i pitanje/problem učešća stručnjaka (etnologa/antropologa, muzealca ili istraživača) u njihovom kreiranju i razvoju, za koje etnolozi/muzealci veruju da je neophodno, a u praksi je obično drugačije:

- u prvom slučaju autori/vlasnici „etno-“ kuća smatraju angažovanje stručnjaka nepotrebnim, jer je model već dat muzejskim izložbama (muzej je shvaćen kao mesto koje definiše večne i univerzalne vrednosti);
- u drugom slučaju vlasnici ugostiteljskih i turističkih objekata ne vide svrhu povezivanja sa muzejskim radnicima, jer pretpostavljaju da sami mogu da prepoznaju, oblikuju i ponude lokalnu tradiciju, kao njeni baštinici. Povezivanje ove privredne delatnosti i naše struke biće ostvarivo tek kada oni koji u te projekte ulažu novac shvate da im je stručni savet i stručna pomoć neophodna, odnosno da na osnovu nje mogu da očekuju profit, što se može očekivati tek kada ta grana turizma bude ojačala, odnosno kada bude postojala konkurencija koja će zahtevati stalno poboljšavanje ponude.

Međutim, jasnijim javnim angažovanjem, etnolozi (bili oni muzealci ili ne) mogu/moraju da preuzmu na sebe deo učešća u procesu „globalizacije odozdo“ (Appadurai 2001: 3-4), omogućujući javnosti da razume lokalne odgovore na proces globalizacije, koji su, zapravo, proces oblikovanja novih identiteta i pojedinaca i lokalnih zajednica, nevezanih za mitove iz nacionalne prošlosti, već zasnovanih na aktivnom učešću u životu savremenog sveta.

LITERATURA

- Appadurai Arjun (2001), *Grassroots of Globalization and the Resarch Imagination*, u: A. Appadurai (ed.), „Globalization“, Duke University Press, Durham, NC
- Brinker-Gabler Gisela (1995), *Encountering the Other(s): Studies in Literature, History, and Culture*, SUNY Press, Albany, NY
- Dallmayr Fred Reinhard (1996), *Beyond Orientalism: Essays on Cross-cultural Encounter*, SUNY Press, Albany, NY.

- Deacon Harriet with Luvuyo Dondolo, Mbulelo Mrubata and Sandra Prosalendis (2004), *The Subtle Power of Intangible Heritage*, HSRC Publishers, Cape Town.
- Ђукић-Дојчиновић Весна (2007), *Традиционално и модерно: сеоске светковине и туризам*, у: Д. Жунић (прир.), „Традиционална естетска култура: свакодневље и празник“, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу, Ниш, 101-108.
- Gavrilović Ljiljana (2007a), *Etnografski muzeji/zbirke i konstrukcija identiteta*, Antropologija savremenosti, Zbornik radova (ur. Saša Nedeljković), Etnološka biblioteka 23, Beograd, 172-189.
- Гавриловић Љиљана (2007b), *Ко сам ја? – музеји у потрази за идентитетом: пример југа Србије*, Лесковачки зборник XLVII, Лесковац, 11-18.
- Гавриловић Љиљана (2007c), *Слике завичаја, слике баштине: Heimat музеји, 'етно'-простори и екомузеји*, Музејско друштво Србије, Зборник радова 5 (ур. Даница Ђокић, Сузана Антић, Милорад Ђорђевић) Народни музеј Пожаревац, Пожаревац, 75-86.
- Гавриловић Љиљана (2007d), *Култура у излогу: ка новој музеологији*, Посебна издања Етнографског института САНУ 60, Београд.
- Gerc Kliford (2007), *Upotrebe različitosti*, Kultura 118/119, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd.
- Gundestrup Bente (2002), *The King's Kunstkammer*, <http://www.kunstkammer.dk>
- Hock Dee (1999), *Birth of the Chaordic Age*, Berret-Kochler, San Francisco, CA.
- MacKenzie John (1995), *Orientalism: History, Theory and the Arts*, Manchester University Press, Manchester.
- O'Riordan Tim and Cris Church (2001), *Synthesis and Content*, у: Т. O'Riordan (ed.), "Globalism, Localism and Identity: Fresh Perspectives on the Transition to Sustainability", Earthscan, London.
- Recommendation Rec(2003)1 of the Committee of Ministers to member states on the promotion of tourism to foster the cultural heritage as a factor for sustainable development*, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2321>
- Robertson Roland (1995), *Glocalization. Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity*, у: Mike Featherstone, Scott Lash and Roland Robertson (eds.), „Global Modernities“, Sage, London, 25-44.
- Rosenau James (2003), *Distant Proximities: Dynamics Beyond Globalization*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Stanković Dana (2008), *Oživljena prošlost*, Politika-Magazin, Beograd, 13/07/2008
- Tai Susan H. C. and Z. H. Wong (fall 1998), *Advertising Decision Making in Asia: 'Glocal' versus 'Regcal' Approach*, Journal of Managerial Issues 10, 318-339.

Taylor Timothy (2007), *Beyond Exoticism: Western Music and the World*, Duke University Press, Durham, NC.

Ljiljana Gavrilović

ETHNO-HOUSES: IN SEARCH FOR THE IDENTITY

Construction of “ethno-houses” all around Serbia is very widespread during last two decades. This is a direct consequence of the formation of ethnographic segments of permanent exhibition in the complex local and vernacular museums (*Heimat* type). These are moving attempts to make/confirm identity in each village on the grounds of local perception that has to be considered as skeleton, and at the same time as the framework of own identity. The analysis of the example of the ethno houses and commercial “ethno” spaces should show the ways of reading/interpretation of tradition and identity, the ways in which they are connected and the influences of museum practice on the conceptualization of these concepts in the public discourse.

Key words: ethno house, identity, tradition, globalization, museum